

JE LI LATINSKA BILJEŠKA NA KRAJU TRANSITA SV. JERONIMA IZ GODINE 1485. MARULIĆEVA?

Branimir Glavičić

UDK: 091.6 »1485« : 886.2 Marulić 3
Izvorni znanstveni rad

Branimir Glavičić
Filozofski fakultet
Z a d a r

U inkunabuli koja sadržava Transit sv. Jeronima — *Transitus gloriosissimi sancti Hieronymi presbyteri*, Venetiis per Peregrinum de Pasqualibus et Dominicum de Bertochis 1485, u primjerku koji se čuva u zagrebačkoj Metropolitani (sign. MR 1059), na kraju teksta nalazi se rukom nadodana podulja latinska bilješka (od tridesetak redaka) koja je, donedavno nezamijećena, pobudila svojim sadržajem u naše vrijeme opravdano zanimanje, ali i određene znanstvene dvojbe. U njoj je, naime, riječ o rodnom mjestu i podrijetlu sv. Jeronima za koga se tvrdi da je rodom iz naših krajeva. A to je tema koja je u nas stoljećima bila, i još jest, aktualna.¹ Pisac naše bilješke veli da se sv. Jeronim rodio u pograničnom kraju »između (antičke) Dalmacije, i to onoga dijela koji se sada zove *Curetia* ili *Croatia*, i Panonije koja se danas zove Slavonija«, u gradiću Stridonu koji se pučki naziva Strigoval/j/, a nalazio se sjeverno od Blagaja u donjem Pounju. Jeronim — posebno naglašava — potječe od ilirskih roditelja, a i sam je bio Ilir, što mu je sinonim za Dalmatinac ili Hrvat, a bio je slavan čovjek iz slavne zemlje — kako po tadašnjem običaju etimološki povezuje naziv te zemlje s riječju »slava«.

S obzirom na tako odrješito izraženi patriotizam, koji se uvelike podudara s Marulićevim razmišljanjima u raspravi *In eos qui beatum Hieronymum Italum fuisse contendunt*, gdje se suprotno tvrđenju suvremenih Talijana dokazuje da sv.

¹ Isp. u najnovije vrijeme M. S u i ć, »Marko Marulić: *In eos qui beatum Hieronymum Italum fuisse contendunt*«, *Mogućnosti*, 10/12 1997, 228–241, gdje se navodi i ostala relevantna literatura.

Jeronim nije bio Italac, nego naše gore list, pomišljalo se da je pisac te bilješke sam Marulić. To se činilo utoliko vjerojatnijim što se početkom XVI–og stoljeća, kada se bilješka općenito datira, samo Marulić — vele — mogao u nas tako kompetentno baviti pitanjem Jeronimove domovine i književno obrađivati njegov život. Stoga se njegovo autorstvo nije potanje problematiziralo, nego se patriotski sadržaj uzimao prešutno kao nedvojbeni dokaz da se radi o Marulićevu vlastoručnom zapisu.² No, je li doista tako?

Drugi su pak bili suzdržaniji: govorili su da je velika bilješka u inkunabuli pisana, doduše, u idejnom i stvarnom pogledu u okviru Marulićevih shvaćanja, ali da bi se ona mogla pripisati Marulićevoj ruci, trebalo bi pružiti dokaz da je rukopis i ove velike bilješke i drugih manjih bilježaka rasutih po listovima rečene inkunabule identičan. Međutim, razlike koje postoje sugeriraju da se radi o dvjema rukama, pa smo što se tiče Marulićeva autorstva velike bilješke u nedoumici. Tako Štefanić.³

Ovdje samo uzgred napominjem da razlike u lociranju Jeronimova zavičaja između raspravice (Međimurje) i Bilješke (Pounje) ne moraju u našem pitanju biti odlučne, jer se Marulić mogao u međuvremenu predomisлити i dati drugačije tumačenje.

U rješavanju pitanja autorstva naše bilješke Štefanić je bio na dobrom putu ukazujući na to da bi valjalo obratiti pozornost ne toliko na sadržaj koliko na sam rukopis, ali je u odlučnom času zastao izražavajući samo svoju nedoumicu. A problem se i nije mogao riješiti samo s pomoću mršavih podataka za usporedbu što ih je pružala sama inkunabula. Iznenaduje naime da se Štefanić za svoje zaključke nije poslužio tada već potvrđenim Marulićevim autografima opsežnih djela, koji su pružali daleko bolje mogućnosti za usporedbu koja bi otklonila njegovu nedoumicu: to su rukopis Repertorija, pronađen 1923. i rukopis Davidijade, *editio princeps* 1954. Tu bi bez većih napora morao doći do zaključka da Marulić nije mogao pisati onu veliku bilješku, jer su razlike, kako će pokazati naša grafološka analiza, odveć brojne i odveć krupne.

Bilješku je prvi objavio Štefanić,⁴ ali kako on nešto nije uspio pročitati, a nešto je pročitao pogrešno, to je ponovo donosim u svojem čitanju. K tomu sam onodobnu interpunkciju, čitkosti radi, zamijenio suvremenom, a isto tako i pisanje velikih i malih slova. Također može biti od koristi, a to ćemo i pokazati, što sam razriješene kratice stavio u zagrade, jer ne krata svi sve na isti način.

² Isp. J. B r a t u l i ć, *Sveti Jeronim, Izabrane poslanice*, Književni krug Split, 1990, str. XXXV. Također, na kraju iste knjige, u legendi uz reproduciranu bilješku stoji: Marulićeva bilješka s kraja inkunabule *Transitus*, 1485.

³ »Glagoljski Transit svetog Jeronima u starijem prijevodu«, *Radovi Staroslavenskog instituta*, 5, Zagreb 1964, *Dodatak*, str. 144–160, napose 155. i 157–158.

⁴ *O. c.*, str. 145.

M. C. R. I. U. S. post Sylla detestissimus.
 nec fuit satis in tota pueritia elucis.
 et mirum . . . 116
 Quae mala amicitia e. id i. uita ca-
 pere qd aut & seruis corrigat: aut
 no i. regibus q. inuenerit fine.
 Rezu no inuim p. cis excubon: 119
 In Asio Icondis sacrophagus lapis
 absumens corpora 343
 Propter Opala gemia ab Antonio
 proscriptus Honius Senator. 350

A. uerfa fort. Scipione Hasica his
 repulsa passu i toga cadida. eiq. in
 patria mori non licuit. 80
 Socrati i uita uelis mori contigit
 Vixit fortis exempla. 81
 Vis maloz & teras oia exqui cogit. 88
 Nunq. uice arbore ex q. phyllis se
 suspendit. 158
 Mala quid nullu sine aliq. bono. 263

A. S. q. excellit astrologia: gramatica:
 medicina: geometria: Architectura:
 hydraulica: pictor sculptor: exaratus.
 maxonarius. 80
 Natura ipam imitanda ee no arti-
 ficom dixit Eupompus pictor. 320
 Casu pictu q. arte pingi no pot. 331
 Officium artificis abolita qui uitru
 flexibile excoitauit. 346

Aqua. q. hoc elementu ceteris ipet. 296
 Aqua miracula
 Aqua martia sicut Aspera. fos
 eius p. conia claustra r. q. s. om. 297
 Aq. martia: uirginia: aqua ducta. 342

Strabo.

Constantinus, Constantius, & Constans: filij Constantini magni
post Constantinum regnarunt annis XXI. Ceperunt autē imp-
are a[n]o d[omi]ni CCC XLIII. Et post Constantium ademptus
ē romanū impiū, Constantius Constantinopolim,
Constans u[ero] apud Antiochia[m] imperant. A[n]no Constatii
XIX beatus Anthomius monachus in heremo moris
etatis sue a[n]o. C. V. Et sic eius obitus uidet[ur] fuisse a[n]o
d[omi]ni CCC LXII. Honorius filius theodosij p[ri]mi post
mortem Archadij fratris sui, cū theodosio fratre filio imperant
a[n]is XIII. Et ceperunt imperare a[n]o d[omi]ni, CCC CXI.
Honorij a[n]o XII mortuus hieronymus, etatis sue a[n]o
XCVI. Et sic uidet[ur] decessisse a[n]o d[omi]ni. CCC CXXIII. et
natus in Strydone opido CCC CXXVII. Ex his apparet
q[uo]d b[ea]tus Anthomius obiit etatis hieronymi a[n]o XXXV.
Strydon opidum celebre antiquus, positum in Continibus
Dalmatie, illius partis que nūc uulgat[ur] curceta siue
Crouatia, & pannonie, que modo appellat[ur] Slavonia
nō ut imp[er]i omnimode hystorie, Schrauonia, corrupto
uocabulo siue timore odii iniqui, delituare solent.
Slavonia, uulgo ~~Slawonia~~, a slawo amne famulatio
quacunq[ue] fertilitatis bonitate ipsam regione p[ro]fluente
Slavonia q[ui] terra gloriosa, ^{in ea regione} interpretat[ur] ab auctorib[us]
& confirmo hui[us] hoc ē in opido Strydone ~~uulgo~~
habet nūc diuina cernat, positum sunt cura hung[ar] Cupa
Alta, sup[er] Blagay, maiori, in tra Slaw, & Syrenium
natalib[us] b[ea]ti Demetrii d[omi]ni, nascit[ur] gloriosus hieronymus
parentib[us] illyricis, & ipse illyricus, hoc Dalmata, sicut
malis curcetus, gloriosus uir de gloriosa terra p[ro]ducat[ur].

- Constantinus, Constantius et Constans, filii Constantini Magni,
post Constantinu(m) regnaru(n)t an(n)is XXI. Cep(er)unt aut(em) imp(er)-
are an(n)o D(omi)ni CCCXLIII^o. Et q(uidem)⁵ Constantin(us) adeptus(!)
e(st) Roman(um) imp(er)iu(m), Constantius Constantinopolim,
5 Constans u(er)o apud Anthiochia(m) imp(er)auit. An(n)o Consta(n)tii
XIX° beatus Anthonius monachus in heremo morit(ur)
ętatis suę an(n)o CV. Et sic eius obitus uidet(ur) fuisse an(n)o
D(omi)ni CCCXLII. Honorius, filius Theodosii p(r)imi, post
mortem Archadii, f(rat)ris sui, cum Theodosio, f(rat)ris filio, imp(er)auit
10 an(n)is XIII. Et cep(er)unt imp(er)are an(n)o D(omi)ni CCCCXI.
Honorii an(n)o XII moritur Hieronym(us), ętatis suę an(n)o
XCVI. Et sic uidet(ur) decisse (!)an(n)o D(omi)ni CCCCXXIII, et
natus in Strydone opido CCCXXVII. Ex his apparet,
q(uod) b(ea)t(u)s Anthonius obiit etatis Hieronymi an(n)o XXXV°.
15 Strydon opidum celebre antiq(ui)tus, positu(m) in confinibus
Dalmatię, illius partis que nu(n)c wlgat(ur) Curetia siue
Crouatia, et Pannonię, que modo appellat(ur) Slauonia,
no(n), ut imp(er)iti omnimodę hystorię, Schiauonia, cor(r)upto
uocabulo siue tumore odii iniqui, dicitare solent.
20 Slauonia, wlgō S l o v i n e,⁶ a Slauo amne formosissi(m)o
quacunq(ue) fertilitatis bonitate ip(s)am regione(m) p(er)fluente,
Slauonia q(uas)i⁷ terra gloriosa, interpretatur ab auctoribus.
I(n) confinio hui(us), hoc e(st) in opido Strydone, wlgō S t r i g o v a l,⁶
licet nu(n)c dirutu(m) cernat(ur), positu(m) situ citra Hun et Cupa(m)
25 flu(m)i(n)a,⁸ sup(er) Blagay, maiori, inter Slaw(m) et Syrmium,
natalib(us) b(ea)ti Demytrii clari, nascit(ur) gloriosus Hieronym(us)
parentib(us) Illyricis, et ip(s)e Illyric(us), hoc e(st) Dalmata, sin aut(em)
malis Curetius, gloriosus vir de gloriosa ter(r)a p(ro)ducit(ur).
- Secundu(m) Ruphinu(m), ecclesiastice hystorie translate(m), Eusebii
30 Cesariensis, Hieronymus n(oste)r morit(ur) an(n)o ętatis suę XCI, pridie
K(al)endas Octobris, sub Hono(r)io et Constantio imp(er)atoribus, s(ecun)d(u)m
alios, uixit ad ultim(um) sibi die(m) concessu(m) a Deo annis XCVIII.
S(ecun)d(u)m, XCVI.

⁵ U Štefanića nepročitano.

⁶ Jedine dvije riječi napisane glagoljicom.

⁷ Štefanić pročitaō *tamquam*.

⁸ Štefanić pročitaō *fluiam*.

Usporedbe radi uz faksimil Bilješke donosim i faksimil jedne stranice Repertorija (4r). Pa evo za ovu prigodu najznatnijih razlika:

- prvo, opći izgled pisma u bilješci je obliji, a u Marulića šiljatiji;
- to isto vrijedi i za pojedina slova, napose za dugo *s* (7) i *f* (1), kojih je vrh u Marulića oštar, a u Bilješci izrazito zaobljen;
- iste su razlike jasno uočljive i u ligaturi *st* (1);
- dalje, desni poprečni duktus u kratici *et* u Bilješci je zamjetljivo niži, a u Marulića viši;
- dalje, malo *a* u Bilješci je oblije, a u Marulića djeluje stiješnjeno, jer je pisano bez unutarnjeg kružića;
- Marulićevo veliko *A* posve je ekonomično, s tri jednostavna duktusa, kao naše tiskano *A*, a u Bilješci se javlja i s dekorativnim zavijutcima na krajevima desnoga duktusa;
- malo *g* u Bilješci pisano je otprilike kao i naše, dok Marulićevo uvijek ima karakterističnu poveću oblinu pri dnu;
- naprotiv, Marulićevo malo *d* pisano je vrlo slično našem tiskanom *d*, a u Bilješci je oblo, formirano samo jednim kružnim duktusom ulijevo;
- Marulićevo je veliko *H* pisano kao naše tiskano, a u Bilješci kao malo *h* samo uvećano;
- međutim, što je također bitno, i zbog čega je bilo vrijedno razriješeno staviti u zagrade, kraticu za udvostručeni nazal, crticu, Marulić uvijek piše povrhu prethodna vokala, a u Bilješci stoji ona (svih deset puta koliko se ukupno javlja) iznad preostalog nazala; tako dosljedno provođeno kraćenje bilo bi, po mom sudu, već samo po sebi dovoljno da se dovede u pitanje Marulićevo autorstvo Bilješke;
- k tomu Marulić piše takvu crticu precizno povrhu prethodna vokala, dok je pisar Bilješke bilježi nonšalantno tako da pokriva više slova, kao kakav krupniji akcent cirkumfleks. A to je i zavelo Štefanića koji je *fluīa* pročitao kao *fluīam*, što ne daje smisla, umjesto ispravnoga *flumina* (25);
- dalje, slog *ni* Marulić piše razgovijetno, dok u Bilješci to izgleda kao malo *m* s točkom povrhu zadnjega duktusa (14);
- umjesto točke na *i* pisar Bilješke piše često zakošenu crticu, sličnu akcentu akutu, što Marulić nigdje ne prakticira (1);
- prilog *quidem* Marulić krati na razne načine, pa i tako da ga piše kao srašteno po vertikali u jedno slovo *q* i *d*, s poprečnom vodoravnom crticom u gornjem i donjem duktusu; tako ga krati i pisar Bilješke, ali u gornjem dijelu nedovoljno razgovijetno, pa cijela kratica izgleda kao da je nešto poništeno te je Štefanić, ne prepoznavši je, ostavio to nepročitano (3);
- i još samo dvije distinkcije, ali vrlo bitne: Marulić nikada ne piše malo *v*, nego uvijek *u*, a u Bilješci čitamo *vir* (28);
- drugo, Marulić pogotovu nikada ne piše *w*, nego uvijek *uu*, dok ga u Bilješci nalazimo na dva mjesta, u riječi *Wlgatur* (16) i *wlgo* (20), itd.

I još samo zaključak. Iz svega je navedenog, vjerujem, dovoljno razvidno da Marulić ne može nikako biti pisar naše Bilješke. A tko je to onda bio? Jedino što u vezi s njezinim autorstvom možemo danas reći jest da ju je najvjerojatnije pisao naš čovjek, rodoljub, Marulićev suvremenik, koji nam je, nažalost, poimence još uvijek nepoznat. No Marulić, očito, nije bio jedini koji je u svoje vrijeme pisao o Jeronimovu našinstvu.

Ali bez obzira na to što smo veliku bilješku iz Transita odrekli Maruliću, imat će ona svoje mjesto u njegovim *Opera omnia* — u svesku *Incerta*, u kojem će biti okupljeni tekstovi kojih je njegovo autorstvo još uvijek neizvjesno, ali i oni u kojima je ono sa znanstvenim razlozima zanijekano; to stoga što i jedni i drugi imaju nemalo značenje za bolje razumijevanje i interpretiranje cjelokupna Marulićeva književnog opusa, kao uostalom na svoj način i u određenoj mjeri i ova sporna bilješka.

B r a n i m i r G l a v i č i ć

È FORSE DI MANO DEL MARULIĆ LA NOTA LATINA IN FONDO AL
TRANSITUS DEL 1485?

Alla fine del *Transitus* di S. Girolamo dell'anno 1485, nell'esemplare custodito presso la Biblioteca Metropolitana di Zagabria (MR 1059), si trova una nota latina piuttosto ampia, aggiunta a mano, che parla del luogo natale e delle origini croate di S. Girolamo. Considerato il suo contenuto e il tono patriottico, che è simile a quello di altre opere del Marulić, si era pensato che la nota fosse di mano del Marulić. Invece, la comparazione grafologica della nota con gli autografi certi del Marulić dimostra tali differenze da giustificare la conclusione che l'autore non può essere il Marulić, bensì qualche suo contemporaneo dotato dello stesso spirito patriottico, la cui identità è tuttora ignota.